

نگاهی به آیین‌های خاص سوگواری سالار شهیدان در استان خوزستان

از برافراشتن بیرق در شوشتر تا تعزیه بزرگ شوش

آرزو کیهان
روزنامه‌نگار

همزمان با فرا رسیدن ایام سوگواری سیدالشهدا، استان خوزستان نیز همچون دیگر استان‌ها در سوگ و یاد حسین و یاران مظلومش می‌نشیند. بزرگداشت واقعه دردناک عاشورا و کربلای حسینی به شیوه خاصی در این استان برپا می‌شود. از مراسم «عروس قاسم» گرفته تا پیش‌کش شیرینی «هیس» از آداب و رسوم خاص عزاداری سالار شهیدان در ایام محرم در استان خوزستان است. «بهنام رضایی مالمیر» کارشناس فرهنگی و ارشد تاریخ ایران سازمان میراث فرهنگی استان خوزستان، در گفت‌وگو با خبرنگار «ایران» در ارتباط با برگزاری مراسم خاص ایام محرم در خوزستان می‌گوید: با توجه به تعدد فرهنگ‌ها در این استان، مراسم عزاداری با عناوین و شیوه‌های خاصی برگزار می‌شود. به طور مثال مراسم آیینی میدان که عزاداری زنان عرب است یکی از ده‌ها مراسم خاص و میراث ناملموس این منطقه از کشورمان است.

نخل مقوم حسین (ع) شوشتر

این کارشناس ارشد تاریخ ایران، در ادامه به نخل گردانی در شوشتر می‌پردازد که به معنای تشییع نمادین پیکر امام حسین (ع) است: نخل‌ها در واقع نشانه‌ای از عزای ماتم و به عنوان نمادی از تابوت شهدای کربلا شناخته شده‌اند. در شهرستان شوشتر نیز نخلی کهن و عظیم به نام «مقام حسین (ع)» وجود دارد که اصطلاحاً «مقوم حسین (ع)» خوانده می‌شود. در طول برگزاری مراسم عزاداری این نخل بیرون و در شهر حمل می‌شود. نخل در محلی به نام قدمگاه مقام حسین (ع) در منطقه موقی شوشتر نگهداری می‌شود و در روزهای تاسوعا و عاشورا بیرون آورده می‌شود تا مراسم تشییع پیکر آن حضرت با شکوه خاصی انجام شود.

برپایی بیرق شب اول محرم در شوشتر

مراسم سنتی و مذهبی برافراشتن بیرق (پرچم) اول محرم که مبنی بر اعلام شروع و اقامه عزای سرور و سالار شهیدان امام حسین (ع) و در واقع نوعی پیشواز سوگواری است، هر سال در شب اول ماه محرم در شوشتر برگزار می‌شود. در شب اول محرم پیرغلامان شوشتر به اعضای هیأت مذهبی طفلان مسلم پیراهن مشکی اهدا می‌کنند، هیأت به صورت سیاه پوش صورتشان را با گلاب می‌شویند و پرچم را با گلاب معطر می‌کنند سپس پرچم را روی شانه‌ها قرار می‌دهند و آن را از مسجد ابریشم کار همراه با دیگر هیأت‌های مذهبی با نوای موسیقی، سنج و دمام، مارش، سینه زنی و زنجیرزنی به همراه اسب‌های آذین بسته، تا مقام امامزاده عبدالله حمل می‌کنند.

علاوه بر قرار دادن شمع و حنا، نذوراتی شامل خرما، حلوا و... برای پذیرایی از هیأت‌های عزاداری و مردم قرار می‌دهند.

نذر هیس (شیرینی خرمای عربی)

یکی از معروف‌ترین نذورات خوزستان «شیرینی خرمای عربی» است. این نوع شیرینی، ترکیبی از خرما، برنج محلی معطر (غنتربو)، کنجد، ادویه‌هایی از جمله فلفل سیاه، دارچین، نعنای، بذر گشنیز و میخک است. مواد اولیه پس از مهیا شدن به شکل مناسب، طی مراحلی با هم ترکیب شده و سپس به دست می‌آید. مردم منطقه معتقدند این خوراک غذای اصلی امام حسین (ع) به هنگام جنگ بوده به همین دلیل آن را در روز نهم محرم و شب دهم محرم به عنوان نذری تقسیم می‌کنند.

نمایش آیینی علمبازی (علم‌داری یا علم‌گردانی) محرم

«مالمیر رضایی» می‌افزاید: علم‌بازی «علم‌داری» یا «علم‌گردانی» از جمله نمایش‌های آیینی و مذهبی در دهه اول محرم است. علم بازی، آیینی مردانه است و جزو مهم‌ترین بخش‌های مراسم محرم به شمار می‌رود. علم، قطعه چوب استوانه‌ای بلندی به ارتفاع پنج تا شش متر است که سر آن پنجه‌ای از جنس برنج می‌گذارند و پارچه‌های رنگین از نذورات مردمی به چوب می‌بندند. علم به طور معمول در پیشاپیش دسته‌های سوگواران حرکت داده می‌شود. تعداد زیادی از پارچه‌ها را که نذورات مردمی است روی علم‌های چوبی می‌بندند.

آیین سینی گردانی حضرت قاسم (ع) در بندرماهشهر

مراسم آیینی سینی قاسم یا عروسی قاسم در اکثر شهرهای خوزستان در روز هشتم ماه محرم برگزار می‌شود. عزاداران سینی نذوراتی را با محتویاتی از حنا،

ای اوایلا خوانی و تسبیل عطشان در مراسم مقتل خوانی مسجد آل طیب شوشتر

رضایی می‌گوید: شوشتر از جمله شهرهایی است که از سال‌های آغازین اسلام و رواج مراسم مذهبی، همیشه پیشتاز این آیین‌ها بوده، هرچند اجرای برخی از این آیین‌ها کمتر شده یا تنها محدود به یک نقطه از شهر است. مراسم آیینی محرم در مسجد آل طیب «تکرون» در سوگواری ائمه (ع) با اجرای شیوه خاص «مقتل خوانی»، «ای اوایلاخوانی» (خواندن اشعاری از حکیم وفایی شوشتری و محتشم کاشانی در دستگاه شور (دشتی یا افشاری) بسیار حزن‌انگیز و بین دو نوحه‌خوان انجام می‌شود) و مراسم سقایان با عنوان «تسبیل عطشان» یا «تسبیلی» که توسط یک نفر در باب واقعه عاشورا و ثواب سقای سبیل‌خوانی می‌شود و دیگر سقایان در میان مردم می‌چرخند و با ظرفی از آب، کار سقای را انجام می‌دهند.

برپایی شیدونه

رضایی با بیان اینکه برپایی حجله‌های آیینی به «شیدونه» شهرت دارد، می‌گوید: شیدونه‌ها، اتاقک‌های چوبی هستند که با منبت کاری تزئین شده‌اند و در مقابل برخی هیأت‌ها و حسینیه‌ها نصب می‌شوند. این حجله‌ها نقش حجله حضرت قاسم (ع) را دارند و برای مردم بسیار مورد احترام هستند. هر حجله سازه‌ای چهارگوش است و از جنس چوب ساخته شده و روی آن با پارچه‌ای سبز رنگ پوشانده می‌شود. سازندگان این حجله‌ها آنها را با نقاشی‌های ائمه و صحنه‌هایی از روز عاشورا منقش می‌کنند. هر یک از حجله‌ها نام یکی از امامان یا اهل بیت (ع) را دارد به طور مثال شیدونه حضرت علی (ع)، شیدونه علی اصغر (ع) و... در کنار هر حجله مردم

مراسم آیینی میدان (شیوه عزاداری زنان عرب)

«رضایی مالمیر» درباره میدان به عنوان یکی از آیین‌های خاص عزاداری در خوزستان می‌گوید: میدان، مراسمی آیینی از شیوه عزاداری زنان عرب در جنوب خوزستان است که همراه با «هوسیه» (اشعار چهار بیتی) و «یزله» (پای کوبیدن) انجام می‌شود. زنان حول محوری دایره‌ای شکل در کنار هم می‌ایستند، اشعاری حزن‌انگیز می‌خوانند و سینه می‌زنند، در برخی قسمت‌ها همراهان برخی از ابیات را تکرار کرده و همزمان به یزله می‌ایستند. اجرای این مراسم آیینی در شهرهای جنوبی و عرب‌نشین خوزستان، در مناسبات سوگواری‌های مذهبی (مجالس روضه زنانه) به خصوص ایام محرم و صفر و در سوگ مرگ عزیزان مرسوم است. زنان در این مراسم پوششی از لباس سنتی عربی به تن دارند که شامل تَشْوُوف، ثَوْب، شِیْلِه و عِبَا است.

اسپند، شاخه‌های گیاه مورد، شمع، گلاب، شیرینی و غیره با روضه‌خوانی و دعا به نیت قبول حاجات در میان مردم می‌گردانند. تعداد زیادی از مردان و زنان سیاه پوش در گروه‌های سنی مختلف گروه سینی گردان را همراهی می‌کنند. در جلوی جمعیت علم‌های بلندی که به پارچه‌های رنگارنگ مزین شده اند قرار دارد و گهواره ای کوچک که یادآور طفل شش ماهه امام حسین (ع) است در میان جمعیت، روی دست قرار می‌گیرد و مراسم با مداحی و سینه‌زنی پیش می‌رود.

نمایش آیینی علم براق در دزفول

«مالمیر رضایی» می‌گوید: عزاداری و مراسم سنتی

علم براق (شمشیر و سپر بازی) به صورت نمایشی همراه با نواختن طبل، دهل، شیپور و سرنا در مقابل تکلیا و در محله‌های مختلف برگزار می‌شود. در این مراسم عده‌ای از مردان به دو گروه تقسیم می‌شوند و با چوب، سپر، شمشیر و زره با یکدیگر به مبارزه نمایشی می‌پردازند. پیشینه اجرای این آیین براساس آنچه از زبان کهنسالان شنیده شده حدود ۲۰۰ سال است. مراسم علم براق بیشتر مختص محله‌های قدیمی است. در این محلات در طول ده شب ابتدای ماه محرم بخصوص ۵ شب آخر، مراسم اجرا می‌گردد. عزاداری و مراسم سنتی علم براق نمادی از صحنه جنگ است و در واقع با اجرای این نمایش آیینی که نشان از اندوه و شادی است به پیشواز عاشورا می‌روند. (اندهو برای وقوع جنگ و ستیز و شادی به امید پیروزی حق). ساخت شمشیر و سپر توسط آهنگران و پیشه‌وران دزفول انجام می‌گرفته است.

ذکرخوانی و نوحه‌خوانی در موسیقی ۲۴ مقوم شوشتر

موسیقی مذهبی در شوشتر از دیرباز اهمیت ویژه‌ای داشته است. ذکرخوانی، یکی از گوشه‌های موسیقی محلی شوشتر است که به نام ۲۴ مقوم شناخته شده است. نوحه‌ها و مرثیه‌های زیادی با ریتم‌های سنگین در موسیقی مذهبی شوشتر با این ردیف خوانده می‌شود. بسیاری از نوحه‌خوانان و ذاکرین قدیمی، دستگاه‌های آوازی ملی و همچنین ۲۴ مقوم را بخوبی، درست و اصولی فرا می‌گرفتند و سپس در قالب موسیقی مذهبی آنها را ارائه می‌کردند.

مراسم سه روزه (دوازده محرم) دفن شهدای کربلا در شوشتر

دو روز پس از واقعه عاشورا مراسم سه روزه دفن شهدای کربلا برگزار می‌شود. در طی این مراسم، اجساد شهدا را در حالتی که به مدت دو روز روی زمین باقی مانده‌اند به صورت نمادین دفن می‌کنند. تعدادی از بازیگران لباس‌هایی با نقش‌های متفاوت بر تن کرده و با معرفی یک به یک شهدا با نوحه‌خوانی و مقام خوانی همراه با موسیقی، اجساد را در حالتی که با بوریای پچاند، اند از زمین بلند می‌کنند و به شکل نمادین به خاک می‌سپارند.

مراسم تعزیه شوش

شوش دانیال محل برگزاری بزرگترین تعزیه و شبیه‌خوانی کشور است. در این آیین، تعزیه و شبیه‌خوانی با حضور دهها هزار عزادار از شهرهای مختلف استان خوزستان برگزار می‌شود. زمان این مراسم ۶ تا ۷ ساعت است و تعزیه‌خوانان در قالب اشعار فصیح فارسی و عربی به بیان وقایع عاشورا می‌پردازند. شهر شوش در تاسوعا و عاشورای حسینی میزبان صدها هیأت عزادار و کاروان حسینی از شهرهای مختلف استان خوزستان و نیز روستاها و مناطق عشایری است که مورد استقبال قرار می‌گیرند و از آنان پذیرایی می‌شود.

